

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3233>

A SEMANTIC ANALYSIS ON THE ETYMOLOGY AND MEANING OF THE CONCEPT OF ÂL

ÂL KAVRAMININ İŞTİKAKI VE ANLAMINA DAİR SEMANTİK BİR ANALİZ¹

Mukaddes ÇELİK²

Abstract

Language is the main element of a dynamic process that allows us to attribute meaning in our inner world to what we perceive in the outside world and convey this with words. Through this basic element, individuals convey their feelings and thoughts in verbal or written form. Language has also served as a bridge in the communication between past and present generations. Therefore, in order to possess the cultural heritage passed down by our ancestors, it is necessary to know the language of that time and understand the words and sentences they include. As a natural consequence of this, each society has adopted its own linguistic heritage and aimed to pass it down to future generations by developing it. Due to being the language of the Qur'an, Arabic has been regarded as the common heritage of the whole Islamic world and each word and sentence has attracted the attention of Muslim scholars and subjected to many studies. With the present study, with the aim of contributing to previous studies, views regarding the etymology of the concept of "âl", which is present in Arabic poetry and prose as well as certain verses of the Qur'an, will be referred to through semantic analysis while mostly the comments of glossators interpreting verses will be revealed in terms of the views regarding the meaning of the concept.

Keywords: ArabicLanguage, Âl, Ehl, Etymology, the Qur'an.

Özet

Dil, dış dünyada algıladıklarımızı kendi iç dünyamızda anlamlı hale dönüştürüp bunu, sözcüklerle aktarmamızı sağlayan dinamik bir sürecin ana unsurudur. Bu temel unsur aracılığıyla insanlar duygu ve düşüncelerini sözlü veya yazılı olarak karşı tarafa iletirler. Aynı zamanda geçmiş ve şimdiki ve gelecekteki kuşaklar arasında iletişimde köprü görevi üstelenen de yine dil olmuştur. Bundan dolayı, daha önce atalarımızın bize bıraktığı kültürel mirasa sahip olmak için, yine o dönemin dilini bilmekle, onlara ait kelime ve cümleleri anlarla mümkün olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak her toplum, kendi

¹ Bu çalışma, Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arap Dili ve Belagati Bilim Dalında kabul edilen seminerin gözden geçirilerek değiştirilmiş şeklidir.

² MEB, Öğretmen, Adıyaman Ün. Arap Dili ve Belagati Bilim Dalında Yüksek Lisans Öğrencisi. Orcid: 0000-0003-0595-0729- e-mail: mukaddes.snk@gmail.com

dilsel mirasına sahip çıkmış ve onu geliştirip ileriki kuşaklara aktarmaya çalışmıştır. Arapça da Kur'an Kerim dili olması hasebiyle bütün İslam âleminin ortak mirası sayılmış ve her bir kelimesi ve cümlesi Müslüman âlimlerin dikkatini çekmiş ve birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmayla önceki çalışmalara katkı sağlamak ümidiyle hem Arap şiir ve nesirlerinde hem de Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinde geçen "âl" kavramının semantik analizi yapılarak kelimenin iştikak-ına dair görüşlere başvururken dilcilerin ve manasına dair görüşler noktasında ise daha çok ayeti yorumlayan müfessirlerin yorumları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Âl, Ehl, İştikak, Kur'an-ı Kerim.

GİRİŞ

İnsanlar arasındaki iletişimi sağlamada en gelişmiş ve en etkili araç dildir. İnsanlar, duygu ve düşüncelerini konuşmuş oldukları dil aracılığı ile karşı tarafa aktarırlar (Yolcu, 2002). Bundan dolayı dili doğru kullanmak karşı tarafta olumlu etki bırakırken yanlış kullanmak ise tam tersi olarak olumsuz etki bırakır. Buradan hareketle şunları söylemek mümkündür. Bir dil, ne kadar geniş bir kelime dağarcığına sahip olursa o kadar düzgün ve anlamlı cümle kurarak karşı tarafta olumlu etki bırakabilir. Köklü bir geçmişe sahip olan Arap dilini de geniş kelime dağarcığı ve zengin bir literatüre sahip olması bakımından bu minvalde değerlendirmek mümkündür. Örneğin Arapçadaki bir kelime diğer bazı dillerden farklı olarak sadece sonuna değil, başına ve ortasına da ekler alır veya kalb yoluyla ya da hareketlerin değiştirilmesiyle yeni anlam ve lafızlar türeterek kendi kelime dağarcığını ve anlam zenginliğini genişletir. Dolayısıyla bu durum hem kelime hem de anlam çeşitliliğine katkı sağlar.

Bundan dolayı bütün diller, doğduğu andan itibaren geliştirilip zenginleştirilmek ve bir takım kaide ve kuralları tespit edilip ortaya konulmak üzere dilcilerin çalışma alanı olmuşlardır. Arapça da bu anlamda cahiliye döneminden itibaren (Çiçek, 2013) aynı süreçleri geçirerek bu gelişimini devam ettirmek için birçok çalışmaya konu olmuştur. Hatta bu çalışmalar sürecinde dilsel problemlere farklı yaklaşımlar sonucunda Basra, Küfe, Bağdat dil ekolleri gibi ekoller ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada öncelikle hem Arap kelimelerinde hem Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinde geçen Âl kavramının iştikak-ı ele alınıp bu konuda dilciler arasındaki fikir ayrılıkları ortaya konulacaktır. "âl" kavramının etimolojik yapısı, anlam bakımından onunla yakın anlam taşıyan "ehl" kavramı ile arasındaki benzerlik ve varsa farklılıklar ortaya konulacaktır. Ardından kelimenin anlam çerçevesi araştırılarak dilcilerin ve müfessirlerin görüşlerine başvurulmak suretiyle Kur'an-ı Kerim'deki kullanım vecihleri incelenecektir.

Âl Kavramının Binası ve İştikakı

Âl (آل) kavramının binası ve iştikak-ı konusundaki görüşlere başvurduğumuzda bu konuda bir mutabakatın sağlanamadığı görülmektedir. Bir grup âlim kelimenin "ehl" (أهل) kökünden türetildiğini savunurken diğer bir grup ise "evl" (أول) kökünden türetildiğini savunur. Bu görüşleri şu şekilde tasnif etmek mümkündür.

Âl Kavramının "Ehl" Kökünden Geldiğini Savunanlar

Aralarında İbn Manzûr (ö.711/1311), Firûzâbâdî (ö.817/1415) İbn Cinnî (ö.392/1002) ve Râgıb el-İsfahânî (ö.V/XI.) gibi dilcilerin de bulunduğu bir grup âlime göre "âl" (آل) kelimesi, iştikakın bir türü sayılan "ibdâl" yoluyla "ehl" (أهل) kökünden türemiştir. (İbn Manzûr, 1414; Zebîdî, Tac, ts; Firûzâbâdî, 2005; İbn Cinnî, 2000; İsfahânî, 1992; Nehhas, 2000). (İbdâl, bir harfin başka bir harf ile değiştirilerek yeni bir kelime türetme işidir (İbn Cinnî, el-Hasâ'is, ts; Zebîdî, Tac, ts; İbn Fâris, 1997; İbn Manzûr, 1414). Bu görüşü savunanlara göre kelime şöyle bir değişim geçirmiştir: (أهل)'deki "ha" harfi önce hemzeye dönüştürüldü ve "أل" oldu. İki hemze peş peşe gelince de ikinci hemze elife dönüştürüldü ve "آل" oldu (İbn Manzûr, 1414; Zebîdî, Tac, ts; Firûzâbâdî, 2005; İbn Cinnî, 2000; Nehhas, 2000). Taşğir (küçültme) kalıbına konulursa asli harf-i geri gelir ve "üheylun" ve "üveylun" (أهل-أول) olur (Firûzâbâdî, 2005; Zebîdî, Tac, ts; İsfahânî, 1992; İbn Manzûr, 1414; Nehhas, 2000). Diğer bir ifadeyle "âl" kelimesindeki elif,

sakin/harekesiz bir hemzeden ve o hemze de “ha” harfinden dönüştürüldü denilmektedir.

İbn Manzûr ve İbn Cinnî bu dönüşümün, yani “ha”nın hemzeye, hemzenin de elife dönüşmesinin buraya özgü özel bir dönüşüm olduğunu belirtirler. Eğer buraya özel bir durum olmasaydı ve “âl” kelimesindeki elif “he” den dönüşen bir hemzeden bedel olmasaydı, “âl” kullanılan bütün durumlarda “ehl” de kullanılabilirdi. Ve *انصرف إلى أهلك* / inserif ila ehlik” yerine *انصرف إلى آلك* / inserif ila âlik” denilebilirdi (İbn Manzûr,1414; İbn Cinnî, 2000). Ancak Arap kelimasında böyle bir kullanım yoktur.

Âl Kavramının “Evl” Kökünden Türediğini Savunanlar

Kelimenin (أول) kökünden geldiğini savunan ikinci grup âlimleri arasında yer alan İbn Kayyim el-Cevziyye(ö.751/1350) ise şunları kaydeder: Kelimenin “ehl”den müştak olduğunu iddia edenler, “âl”kelimesine “ha”dan bedel olan bir hemzenin elif’e dönüşmüş fer’in fer’i derler. Ve ism-i mekân, ism-i zaman gibi sıradan isimlere ve zamirlere izâfe etmeyi uygun görmezler. Örneğin *آل الرجل* /adamın âl-i ” ve *آل المرأة* /kadının âl-i” veyahut *آله* /onun âl-i” demek uygun değildir. Ancak *آل الرسول* /Rasulullah’ın ‘âl-i” gibi Şan, şeref sahibi yönetici, reis, önder gibi eşraftan bir isme izafeyi uygun görürler. Onlara göre nasıl ki kasemdaki “te” vav harfinden bedel olduğu için sadece *تالله* şeklinde geliyorsa burada da “âl” lafzının sadece belli isimlere izafe edilmesi aynı kabildendir(İbn Cevziyye, 1987).

İbn Kayyim bu görüşe katılmaz ve birinci grubun görüşünün şu sebeplerden dolayı zayıf olduğunu düşünür.

- 1.Bu iddiayı doğrulayacak bir delil yoktur.
2. Bu durum, aslına muhalif, şaz (kural dışı) bir kalb gerektirmektedir.
3. “ehl” akıllı ve akılsız bütün varlıklara izâfe edilirken, “âl” Sadece akıllı varlıklara izâfe edilir.
- 4.“ehl” özel isimlere ve nekre isimlere izâfe edilirken “âl” ise sadece şan, şeref sahibi önemli kişilerin isimlerine ve başkasının fiilinin kendisini etkilediği isimlere izâfe edilir. Diğer bir ifadeyle kendi idaresindeki veya yakınındaki kişilerin eyleminin sonucu kendisi için bir yaptırım anlamı taşıyan idareci konumundaki isimlere izâfe edilir.
- 5.“ehl” hem zamire hem de açıkça zikredilen isme izâfe edilirken “âl” kelimesinin zamire izâfe edildiği durumlar nadirdir. Bu durumlar da şaz durumlardır(İbn Cevziyye, 1987).

Kelimenin (أول) kökünden geldiğini savunan diğer âlimler arasında Halilb. Ahmed(ö.175/791) İbn Fâris(ö.395/1004) Kisâi(ö.189/805)İbn Teymiyye (ö. 728/1328)gibi âlimler zikredilebilir.

Kelimenin “أول” kökünden türediğini savunanlar, onundönmek, rücu etmek, eski haline dönmek anlamına gelen “آل- يؤول-أول” kalıbından müştak olduğunu iddia ederler. Onlara göre bu kalıp,“bir şeyin ilk başladığı noktaya geri dönmesi” demek olan” race’a”(رجع) anlamına gelmektedir (İbn Fâris, 1979; İbn Teymiyye, 1995; Ferâhîdî, Kitâbü’l-‘Ayn, ts; Fîrûzâbâdî, 2005; Askerî, 2007). Kelime tasğir kalıbında gelince asıl harf geri gelerek“أويل”şeklinde “vav”lı gelir (İbn Fâris, 1979).

İbn Fâris de bu konuyu ele alırken kelimenin “أفعل- فُطى ” vezninden geldiğini ve bir şeyin başlangıcı” anlamına gelen“أول ”den tahfif yoluyla müştak olduğunu belirtir (İbn Fâris, 1979).

İbn Teymiyyede de bu konuda şunları dile getirir: “âl” kelimesi“أول”den müştaktır. Burada kalb olayı vardır. Aynel fiil olan “vav” harekeli olup öncesi fetha olunca, vav elif-e kalb olmuş ve son durumda “آل” şekline dönüşmüştür (İbn Teymiyye, 1995). O, kelimenin aslının “ehl” olduğunu ve buradaki elifin sakin bir hemzeden, onun da ه harfinden dönüştüğünü iddia edenlerin görüşünü hatalı bulur. Ona göre onların iddia ettiği bu kalb olayı, bir delile dayanmayan kural dışı bir dönüşümdür (İbn Teymiyye, 1995).

Ebû Hilâl el-Askerî de (ö.400/1009) bu görüşü savunanlar arasında yer alır.O, Kavramı “Bütün şeylerin kendisiyle başladığı ve kendisinden müştak olduğu şey” olarak tanımlar. Ardından her şeyin başladığı ilk noktaya dönmesi anlamına gelen “rûcu’ ile aynı anlama geldiğini belirtir (Askerî, 2007).

Sonuç olarak her iki grubun görüşlerini özetleyecek olursak, İbn Manzûr, Firûzâbâdi, İbn Cinnî gibi dilcilerden oluşan birinci grup, “Āl” kelimesinin “ehl” kökünden ibdal yoluyla türediğini ve bu durumun buraya has bir dönüşüm olduğunu, sadece akıl olup şan-şöhret sahibi isimlere izâfe edildiğini, tasğir kalıbının ise “üheylün” şeklinde geldiğini savunur. Halilb. Ahmed, İbn Fâris, Kisâi, İbn Kayyim el-Cevziyye gibi âlimlerin de aralarında bulunduğu ikinci gruba göre ise kelime “evl”den müştaktır. Yani aynel fiil olan “vav harekeli öncesindeki harf de meftuh olunca vav elif-e kalb olmuştur. Bir şeyin ilk hareket ettiği noktaya dönmesi, eski haline dönmesi gibi anlamlar barındıran “race’a” anlamında kullanılmıştır.

“Āl” Kavramı, Arap edebiyatı dışında Kur’an-ı Kerim’in bazı ayetlerinde geçmektedir. Bundan dolayı ayeti ele alan bazı müfessirler de kelimenin istikak yönüne değinmişlerdir. Örneğin Taberî,(ö. 310/923) ve Zemahşerî (ö. 538/1144) de kelimenin “ehl” kökünden geldiğini savunanlar arasındadır. Onlara göre de “Āl” kelimesinin kullanımının en uygun olduğu yerler;“âl-e Muhammed, âl-e Ali, âl-e Abbâs gibi meşhur isimlerdir.” Meçhul isimler, yer isimleri ve buna benzeyen durumlarda ise kullanılmasının uygun olmadığı yerler olduğunu belirtirler (Taberî,2001; İbn Aşûr, 1984; Çiçek, 2011).

Anlam Bakımından Āl ile Ehl Arasındaki Fark

Her iki kelimeyi incelediğimizde anlam bakımından birbirinden ayrıştıktıkları bazı noktalar olduğunu görmekteyiz. İbn Kayyim yukarıda ikinci grubun görüşünü reddederken bu noktaların birkaçını dile getirmişti. Bunun dışında, bazı durumlarda her iki kelime anlam bakımından aynı şeyi ifade etmede kullanılırken, bazen bu tür bir kullanım kerih görülmüştür. Örneğin “Āl الرجل /adamın Āl-i” denildiği gibi “أهل الرجل /adamın ehl-i” de denilebilir. Her iki durumda da “kişinin kendisi, ailesi, akrabaları, bazen de kavmi” kastedilir. Ancak “Āl الخيمة” yerine “أهل الخيمة” veya “أهل العلم” şeklinde bir kullanım uygun görülmez. Aynı şekilde Arap kelimada sık kullanılan “أهل مكة” yerine “آل مكة” ifadesi de çoğunluk tarafından uygun görülmez. Askerî ise “Āl” ile “ehl” arasındaki farkı şöyle açıklar: “Āl”, yakınlık ve dostluk/arkadaşlık anlamına gelir. “ehl” ise nesebi, bir ayrıcalığın veya uzmanlık ve yetkinliğin olduğu özel durumlarda kullanılır (Askerî, 2007; İbn Fâris, 1979; el-Mu’cemü’l-Vasit, ts.).

“Āl” ile “ehl” arasındaki farka değinen diğer bir âlim de Ragıb el-İsfahânî’dir. *elMüfredat* adlı eserinde “Āl” ve “ehl” kelimelerini değerlendirirken bu duruma da temas eder. Ona göre “Āl” kelimesi “ehl” kelimesinden daha genel bir manaya sahiptir. Çünkü “ehl” hemyakın hem uzak hem genel hem özel her şeye izâfe edilebilirken“Āl” sadece “Āl-e Firavun Āl-e İbrahim” (آل فرعون - آل إبراهيم) gibi bir reis, üst düzey bir idareci veya şan şeref sahibi özel bir isme izâfe edilir. Kişiye izâfe edilen bu kimseler kendisine yakın bir komutan, vezir, idareci olabileceği gibi akrabalık, dostluk veya inanç bakımından da bir yakınlık olabilir. İsfahânî,“Āl” kelimesinin zaman, mekân veya belirsizlik ifade eden şeylere izâfe edilemeyeceğini belirtir (İsfahânî, 1992). Örneğin “أهل زمان كذا /şu zamanın ehl-i” veya “أهل مكان كذا / şu yerin ehl-i” şeklinde bir kullanım doğrudur. Ancak “الزمان كذا” ya da “آل مكان كذا / şu mekânın Āl-i” denilmesi doğru bir kullanım değildir (İsfahânî, 1992; Nehhas, 2000).

Sonuç olarak her iki kelimenin de bazı durumlarda aynı anlamı ifade ettikleri için birbirinin yerine kullanıldıkları, bazı durumlarda ise böyle bir şeyin kerih görüldüğü için uygun görülmediğini müşâhede etmekteyiz.

ĀlkelimesininArap Kalamında Kazandığı Anlamlar

“Āl” kavramı Arap kelimada gerek şiirde gerekse nesirde birçok anlamda kullanılmıştır. Bu kelimesinin hangi anlamları barındırdığına baktığımızda ise şu örneklerlekarşılaşmak mümkündür.

“آل-يؤول” bir şeyin ilk başladığı, hareket ettiği noktaya dönmesi, ilk haline dönmesidir. Bu durumda(رجع) anlamına gelmektedir. Örneğin “şarabı pişirdim şu kadar miktara dönüştü”

derken “âl” burada” race‘a” anlamında kullanılmıştır (Ferâhîdî, Kitâbü'l-‘Ayn, ts; İbn Fâris, 1979; Cevherî, 1987; Askerî, 2007; Fîrûzâbâdî, 2005).

-“آل اللبن”süt kesildi/pıhtılaştı (Ferâhîdî, Kitâbü'l-‘Ayn, ts; İbn Fâris, 1979).

-الآل: Serap, hayal, aslı olmayan bir şeyin var gibi algılanmasıdır (Ferâhîdî, Kitâbü'l-‘Ayn, ts; Zebîdî, Tac, ts; el-Mu‘cemü'l-Vasît, ts; Fîrûzâbâdî, 2005). Kuşluk vaktinin aydınlığının yükselmesi, yeryüzünde akan su gibi görünen bir yanılısma gibi manalara gelir (Zebîdî, Tac, ts; el-Mu‘cemü'l-Vasît, ts.).

-آل الرجل:Adamın kendisi, ailesi, ehl-i beyt-i, aşireti, yakınları, onun himayesindekiler (İbn Fâris, 1979; Zebîdî, Tac, ts; İbn Manzûr,1414; Cevherî, 1987; Fîrûzâbâdî, 2005). Veya adam zayıflayıp kilo verdiğinde “آل جسم الرجل” yani adam eridi/zayıfladı. Derler (İbn Fâris, 1979; Askerî, 2007).

آل الخيمة: Çadır direği(Ferâhîdî, Kitâbü'l-‘Ayn, ts; İbn Fâris 1979; Zebîdî, Tac, ts.).

- آل الجبل : Dağın çevresi, etrafı(Ferâhîdî, Kitâbü'l-‘Ayn, ts; İbn Fâris,1979; Zebîdî, Tac, ts; Fîrûzâbâdî, 2005).

-“آل الشراب”sert, keskin bir sınıra ulaşmış şarap (el-Mu‘cemü'l-Vasît, ts.).

-آل : tahta, odun, kereste anlamına gelir. Çoğulu “آلات”olup üzerine çadır kurulan, tahta, kereste, ahşap gibi anlamlara gelir (Zebîdî, Tac, ts; Cevherî, 1987).

Bunlar dışında örneğin “أنت عن الشيء”/bir şeyi terk ettim, ondan döndüm”(İbn Manzûr,1414). “آل فلان من فلان” falanca falancadan kurtuldu” (Zebîdî, Tac, ts.). Gibi birçok örnek vermek mümkündür.

Âl Kelimesinin Kur’an’daki Kullanımları

Âl kelimesinin çalışmamıza konu olmasının en önemli sebebi, Kur’an-ı Kerim’de de bu kelimenin kullanılmış olmasıdır. Kelime, yirmi üç ayette toplam yirmi altı defa geçmiştir. İslam dininin anayasası olan, Kur’an-ı Kerim’de geçen her bir kelime, Müslüman âlimlerin ilgisini çekmiş ve onların çalışma konusu olmuştur. Âl kelimesinin de bu anlamda üzerinde durulup hakkında fikir beyan edilen bir kavram olduğu görülmektedir.

Bu bölümde kelimenin geçtiği ayetleri inceleyen bazı âlimlerin yorumlarını incelemeyi uygun gördük. Bu bağlamda âlimlerin kavram hakkındaki yorumlarına başvurduğumuzda istisnalar olmakla beraber genel olarak herhangi bir sınıflandırma yapılmaksızın kavrama benzer anlamlar verdiklerini mülâhaza ediyoruz. Dâmegani(ö.478/1085) el-Askerî (ö.400/1009) gibi bazı müfessirler ise kelimeyi bu yirmi üç ayette geçen manaları genel olarak Zürriyet, Kavim, Ehl-i Beyt olmak üzere üç başlık altında toplamışlardır (Dâmegani, 1983; Askerî, 2007). Biz, diğer müfessirlerin yorumuna da başvurmak koşuluyla kelimeyi bu üçlü taksim çerçevesinde inceleyeceğiz.

Zürriyet Anlamında Kullanılması

Kavrama zürriyet anlamı verilen ayetlerden biri, Al-i İmrân 33’tür. Ayet şöyledir: “Allah, birbirinden gelme nesiller olarak Âdemi, Nuh’u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini seçip âlemlere(bütün yaratılmışlara) üstün kıldı. Allah hakkıyla işitmekte ve bilmektedir(Al-i İmran: 3/33). Ayette Âdem, Nûh, İbrâhim olarak silsile halinde birbirinin soyundan gelen peygamberler zikredilmektedir. Ayette(آل إبراهيم-آل عمران)İbrahim ailesini ve İmran ailesini” ifadelerinde “âl” kelimesi kullanılmıştır. Zemahşerî (ö.538/1144), Dâmegani, Askerî, gibi bazı âlimler, “آل إبراهيم”ifadesini Hz. İbrâhim’in zürriyeti yani İsmail, İshak, Yakup ve torunlarını, “آل عمران” ibaresini de Hz. Mûsâ ve kardeşi Hârûn şeklinde yorumlamışlardır (Dâmegani, 1983; Askerî, 2007; Mukatil b. Süleyman, 2003; Zemahşerî,1998). Askerî de ibareye zürriyet anlamı verdikten sonra zürriyet ile veled(الولد) arasındaki farka değinir. Buna göre zürriyet kavramının kapsamına hem erkek hem de kız çocuğun erkek evlatları girer. “veled” kapsamına ise sadece kendisi ve erkek çocuğunun erkek evlatları girer (Askerî, 2007). Zemahşerî de ayetin devamında gelen “ذرية بعضها من بعض”/birbirinden gelme nesiller olarak” ayetinde geçen “zürriyet” kelimesinin önceki ayette geçen “آل عمران” ifadesinden bedel olduğunu belirterek zürriyet manasını vermesinin gerekçesini ortaya koyar (Zemahşerî,1998). Bunlar dışında Taberî (ö. 310/923), İbn ‘Âşûr(ö.1973) ve

Âlûsî (ö.1270/1854) gibi müfessirlerin çoğu zürriyet manası veya ona benzer anlamlar vermişlerdir (Taberî, 2001; İbn Âşûr, 1984; Âlûsî, 1995; Kurtubî, 2006).

“Yoksa onlar, Allah’ın lütfundan verdiği şeyler için insanlara hased mi ediyorlar? Oysa *İbrâhîm soyuna Kitab’ı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümlerlik bahşettik*” (Nisâ, 4/54). Nisa suresinin bu ayetinde geçen “آل إبراهيم / *İbrâhîm soyuna*” ifadesine ise Kurtubî (ö.671/1273), Taberî, Mukatil b. Süleyman gibi müfessirler “Hz. İbrâhîm’e iman edenler” anlamı verir (Kurtubî, 2006; Mukatil b. Süleyman, 2003; Taberî, 2001). Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210), İbn Âşûr ve Âlûsî gibi bazı müfessirler ise kendilerine mülk ve saltanat verilen Hz. İbrâhîm’in evlatları, çocukları ve nesli olarak yorumlarlar. Yani *nesil ve zürriyet* anlamı verirler (İbn Âşûr, 1984; Âlûsî, 1995; Râzî, 1981).

Kavim Anlamında Kullanılması

“âl” kavramının “kavim” anlamında kullanıldığı ayetlere bakıldığında “kavim” ifadesiyle daha çok “tabi, taraftar, inanç bakımından o kişiye bağlı olanların” kastedildiği görülmektedir. Örneğin Kamer suresi 41. Ayetinde “وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذْرُ / *Süphesiz Firavun’un halkına da uyarılar gelmişti* (Kamer: 54/41.). Ayette geçen “âl-e Firavun” yani “*Firavun’un halkına*” ifadesini İbn Âşûr “yakınları, ona aşırı derece bağlı olanlar” gibi bir anlam verir ve devamında bu yorumunun gerekçesini anlatır (İbn Âşûr, 1984). Fahreddin er-Râzî ise “âl-e Firavun” ifadesinin “*kavm-e Firavun*” ifadesinden bedel olduğunu, ancak “kavim” ifadesinin “âl” ifadesinden daha genel bir mana taşıdığını belirtir. Ona göre kişinin *âl-i* onun çevresinde, ona bağlı olan yakınlarıdır. “Kavim” ise daha geneldir. Örneğin o zatı, önderi veya reisi görmeyen ama ona bağlı olan biri onun kavminden olabilir ama onun ‘âl-i olamaz (Râzî, 1981). Askerî Firavun’un “tabileri” (Askerî, 2007); “Taberî kavmi ve tabileri” (Taberî, 2001); İbn Atıyye el-Endelûsî (ö.541/1147) “kavmi ve tabileri” anlamı vermişlerdir (İbn Atıyye el-Endelûsî, 1993); Dâmegani de “kavmi” (Dâmegani, 1983) anlamını vermiştir.

Aynı şekilde Bakara 49. Ayette geçen (وَأَذِّنْ لِكُلِّ مَن آَلَ فِرْعَوْنَ) “*sizi, Firavun taraftarlarından kurtardık*” ifadesine de Taberî, İbn Atıyye ve Kurtubî tarafından “kavmi, halkı, onun dini üzere olanlar” (Taberî, 2001; İbn Atıyye el-Endelûsî, 1993; Kurtubî, 2006) anlamı verilmiştir. Kurtubî’ye göre de bu ifade, hakkında kullanılan kişiye göre anlam kazanır. Mesela “âl-e Resulullah” ifadesiyle de onun zamanında ve sonraki zamanlarda onun dini üzere olanlar kastedilir. Bunların onun nesebinden olup olmaması önemli değildir. Onun dini üzere olmayıp ona inanmayanlar ise onun soyu ve akrabası olsa da onun âli ve ehl-i olamazlar. Ebu Leheb ve Ebu Cehil de ona iman etmedikleri için onun soyundan olsalar da ne onun âlinden ne de onun ehlinden sayılmışlardır. “âl-e Firavun” ifadesiyle de onun taraftarları; zorbalık, zulüm ve kötülük bakımından onun inancı üzere olanlar kastedilir. Çünkü onun ne oğlu, kızı, babası, amcası nede kardeşi vardı ki bu ifadeyle onlar kastedilsin (Kurtubî, 2006).

Araf/130. Ayette geçen (وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ...) “*Andolsun ki, biz de Firavun’a uyanları...*” ayetlerinde geçen “âl-e Firavun” ifadelerine de yine Taberî ve İbn Atıyye tarafından kavim, taraftar gibi anlamlar verilmiştir (Taberî, 2001; İbn Atıyye el-Endelûsî, 1993).

Sonuç olarak İbn Âşûr ve Kurtubî’nin de ifade ettiği gibi eğer “âl” kelimesi Firavun gibi bir zorbaya izâfe edilmişse, ister “kavim” diyelim, isterse “taraftar veya tabi” fark etmez. Genel olarak kötülük ve zulüm yapmada Firavun gibi davranan zorba idareci ve komutanları kastedilir. Eğer bir peygambere izâfe edilmişse de bazen özel anlamda onun zürriyetinden gelenler kastedilirken, genel olarak onun dini ve inancı üzere olanlar kastedilir.

Ehl-i Beyt Anlamında Kullanılması

Üçlü taksimin üçüncüsüne göre Kur’an-ı Kerim’de “âl” kavramı “ehl-i beyt” manasında kullanılmıştır. “ehl-i beyt” bazı kaynaklarda şöyle tarif edilir: “İslam’dan önce Kureyş toplumunda “ o evde oturan aile fertleri” için kullanılırken İslam’dan sonra ise Hz. Muhammed (sav)’in ailesi (eşleri, kızları ve Hz. Ali) için kullanılmıştır” (Ahmed, Seyyid Ahmed ve Râşid, Sa’d el-‘Alemi, 2009). Rağîb el-İsfahânî de bu ifadeyi “önceleri aynı evde oturan ve o kişiyle birlikte kalan kimseler için kullanılırken daha sonra ise kişinin soyundan gelen kimseleri de kapsayacak şekilde genişletilen bir kavram olarak tarif eder.

(İsfahâni, 1992) Ahzab/33. Ayette de Hz. Peygamber ailesi için “ehl-i beyt” ifadesi kullanılır. “*Eulerinizde oturun ve daha önce cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah’a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah’ın istediği, sizden kirliliği gidermek ve sizi tertemiz kılmaktan ibarettir.*” (Ahzab, 33/33). Müfessirler ayette geçen “ehl-i beyt” ifadesinin kimleri kapsadığı konusunda farklı rivayetler aktarmışlardır. Bazı rivayetlere göre sadece Hz. Peygamberin eşleridir. Çünkü ayetin sebebi nüzulü onlardır. Bazısına göre Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin onun ehl-i beytidir (Râzî, 1981; İbn Kesir, 2000; Kurtubî, 2006; Ebû Hâyyan, 1993; İbn Âşûr, 1984; Âlûsî, 1995; Çiçek, 2019). Bazısı, kendisine sadakanın verilmesi haram olan yakınlarıdır demiştir (İbn Kesir, 2000; Ebû Hâyyan, 1993; Âlûsî, 1995; Zebîdî, Tac, ts.). Bazısına göre de bu ifadeyle onun nesebi kastedilir. Yani Hz. Abbas, amcaları, amcaoğulları vs. yakınlarını kapsar denmektedir (İbn Atıyye el-Endelûsî, 1993; Ebû Hâyyan, 1993).

“âl” kavramının “ehl-ibeyt manasında kullanıldığına delil gösterilen ayetler arasında Kamer/34. Ayet gösterilir. “*Biz de üzerlerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik. Ancak Lût ailesi hariç tutuldu; onları katımızdan bir lütuף olarak seher vakti kurtardık.*” (Kamer, 54/34). Ayette geçen *Lût ailesi* (آل لوط) ifadesini müfessirlerin çoğu “onun ehl-i beyt-i” yani Hz. Lût ile iki kızı olarak yorumlamışlar (Dâmegani, 1983; Mukatil b. Süleyman, 2003; İbn Kesir, 2000; İbn Âşûr, 1984). Taberî ve Kurtubî gibi bazı müfessirler ise sadece onun kızlarını değil, onun dini üzere olan herkesi “âl” kavramının kapsamına alır (Kurtubî, 2006; Taberî, 2001).

“âl” kavramının “ehl-i beyt manasında kullanıldığı diğer bir ayet örneği de Hicr/59 ve 61. Ayetlerde geçer. 59. Ayette Allah, “*Yalnız Lût’un ailesine zarar gelmeyecek, onların hepsini kurtaracağız*” (Hicr, 15/59). Ve 61. ayette ise “*Elçiler Lût ailesine geldiklerinde*” (Hicr, 15/61.) diye buyururken (آل لوط) ifadesi kullanılır. Râzî, Taberî, Kurtubî gibi bir grup müfessir bu ifadeye “tabi, taraftar anlamı verirken (Râzî, 198; Taberî, 2001; Kurtubî, 2006), çoğunluk ise daha önce Kamer/34. Ayetinde geçtiği üzere “Hz. Lût ile iki kızı” anlamı vermişlerdir (Dâmegani, 1983; İbn Kesir, 2000; İbn Âşûr, 1984).

“*Fakat kavminin cevabı, "Lût ailesini ülkenizden çıkarın; kuşkusuz onlar (ahlâkça) temizlik taslayan kimselermiş!" demekten ibaret oldu.*” (Neml: 27/ 56). Aynı şekilde yukarıda Neml/56. Ayetinde geçen (آل لوط) ifadesi için de benzer yorumlar yapılmıştır.

Kısaca özetleyecek olursak, “ehl-i beyt” ifadesinin zamansal bir değişime uğradığı görülmektedir. İslâmiyyet’ten önce daha çok, bir evde oturan hane halkı için kullanılırken, İslâm’ın ilk dönemlerinde Hz. Muhammed (sav)’in ailesi (eşleri, kızları ve Hz. Ali) için kullanılmıştır. Daha sonra kimisine göre onun nesebini de kapsamına alacak şekilde anlamı genişlemiştir. Kamer/34, Hicr/59, 61 ve Neml 56. Ayetlerinde geçen (آل لوط) ifadesi ise bir grup müfessire göre “ehl-i beyt” anlamında kullanılmış ve bununla da Hz. Lût ile iki kızı kastedilmiştir.

SONUÇ

Arapça sadece Arapların değil, İslâm’la müşerref olan her bir Müslüman alimin ilgi odağı olmuştur. Çünkü başta Kur’an-ı Kerim kıratı olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimleri öğrenmenin temelinde Arapça bilgisinin iyi olmasının gerekliliği şart koşulur. Bundan dolayıdır ki çok erken dönemlerden itibaren dilin kaide ve kuralları belirlenmeye çalışılmış ve bu çalışmalar neticesinde Belagat, Sarf, Nahiv gibi birtakım ilimler ortaya çıkmıştır. Bu ilimlerin bir kısmı sözcüklerin veya cümlelerin belağı yönüyle ilgilenmiş, bir kısmı kelimelerin yapısı ve iştikak yönünü ele almış, bir kısmı ise cümleyi ele alarak öğelerini tespiti yönelik çalışmalar yapmıştır.

Bu bağlamda ele alınan kavramlardan biri de hem Arap edebiyatında hem de Kur’an-ı Kerim’in bazı ayetlerinde geçen “âl” (آل) kavramı olmuştur. Kavramın iştikakına yönelik yapılan araştırmalar, kavramın türediği kök harfleri ile ilgili temelde iki görüşün olduğu tespit edilmiştir. Birinci grupta yer alan İbn Manzûr, Firûzâbâdî, İbn Cinnî, ve Râgıb el-İsfahâni gibi bazı dilcilere göre kavram (آل) kelimesi iştikakın bir türü sayılan “ibdâl” yoluyla (اهل) kökünden türemiştir. Bu görüşü savunanlara göre (اهل) deki “ha” harfi önce hemzeye dönüştürüldü ve “أل” oldu. İki hemze peş peşe gelince de ikinci hemze elife dönüştürüldü ve “آل” oldu. Buna mukabil ikinci grupta yer alan İbn Kayyim el-Cevziyye,

İbn Fâris, Ebû Hilâl el-Askerî, gibi bazı âlimlere göre ise kelime “ول” kökünden türemiştir. “vav” sakin öncesi meftuh olunca vav hemzeye kalb olmuş ve iki hemze peş peşe gelince de ikinci hemze elife dönüşmüştür.

Diğer taraftan kavramın Kur'an-ı Kerim'de geçtiği ayetlerde hangi manalarda kullanıldığı da dikkati çekmiş ve başta müfessirler olmak üzere bazı âlimlerin çalışma alanına dahil olmuştur. Hatta bir kısmı bu manaları bir taksime tabi tutmuş ve genel olarak üç başlık altında toplamıştır. Buna göre kavramın geçtiği ayetler incelendiğinde kavram “zürriyet, kavim-taraftar veya ehl-i beyt” manalarında kullanılmıştır. Bu üç anlamın yanında farklı yorumlar da ortaya çıkmış ve kavramın anlam zenginliğini arttırmıştır.

Bu çalışmada bütün bu yorumlar tespit edilip ortaya konulmaya çalışılarak Arap dili ve belagati sahasına katkı sağlanmaya çalışıldı.

KAYNAKÇA

- Ahmed, Seyyid Ahmed ve Râşid, Sa'd el-'Alemi, (2009). *Mefahimu Havle'lâlve'l-Ashab Radiyallahû 'Anhûm*, Kuveyt, Merkezü'l-Bahsi ve'd-Dirasetibi'l-Müberreti,
- Askeri, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, (2007), *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, Kahire, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye.
- Âlûsî, Ebû's-Senâşihâbüddîn Mahmûd, (1415/1995), *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-'Azîmve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd,(1047/1987), *Tâcü'l-luga/es-Sihâh*, Beyrut, Dârü'l-İlm li'lMelâyin.
- Çiçek, Hacı, (2011), “Yesteftûnek” Ve “Yüftiküm” Kelimelerinin Türkçeye Çeviri Sorunu, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi= (Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi= Journal of Mesned DivinityResearches)*, Cilt: II, Sayı: 2.
- Çiçek, Hacı, (2013), Umar Ferrûh ile ŞewqîDayf'ınCahiliyye Şiirine Dair Görüşleri, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi= Journal of MesnedDivinityResearches)*, Cilt: IV, Sayı: 2.
- Çiçek, Hacı, (2019), Ebû Sa'd es-Semmânîsmâil ve “*el-Muvâfakat Beyne Ehli'l-Beytve's-Sahâbe*” Adlı Eseri, *Journal of Social and HumanitiesSciencesResearch, Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, cilt: VI, sayı: 34.
- Dâmegani, Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed, (1983), *Kamûsu'l-Kur'an ve Islahi'l-Vücûh ve'n-Nezâ'ir fi'l-Kur'an'il-Kerim*, Beyrut, Dârü'l- İlm lil -Melâyîn.
- Ebû Hâyyan, Muhammed b. Yusuf, el-Endelûsî, (1413/1993), *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhîd*, Beyrut, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Ferâhidî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed, (trs.), *Kitâbü'l-'Ayn*, yy; Mektebetü'l-Hilâl.
- Firûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, (1426/ 2005), *el-Ķâmûsü'l-Muhîd*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed, et-Tûnisî, (1984), *et-Tahrîrve't-Tenvîr*, Tunus, ed-Dârü't-Tunisiyye.
- İbn Atıyye el-Endelûsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân, (1422/1993), *el-Muharrerü'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Cinnî, Ebû'l-FethOsman b. Cinî el-Mevsilî el-Bağdâdî, (trs), *el-Ĥasâ'is*, Mısır, Heyetü Mısriyyetü'l-Âmmetü lilKütüb.
- İbn Cinnî, Ebû'l-FethOsman b. Cinî el-Mevsilî el-Bağdâdî, (1421/2000), *SırruSınâ'ati'l-i'râb*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ, (1418/1997), *es-Sâhibî fi Fikhi'l-Luga*, y.y.
- İbn Fâris, (1979), *Mu'cemüMekayîsi'l-Luga*, Beyrut, Dârü'l Fikr.

- İbn Kayyim el-Cevziyye, (1047/1987), *Cilâ'ü'l-Efhâm fî Fadli's-Salâti ala Muhammed'in Hayri'Enâm*, Kuveyt, Dârü'l-'Arabîyye.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn, (2000), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Kahire, Mektebetu'l-Evlâdi's-Şeyh li't-Turâs.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem, (1414), *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut, DârüSâdir.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takîyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, (1416/1995), *Mecmû'u Fetâvâ*, el-Memlekü Arabîyyetu's-Suudiyye,
- İsfahânî, Râgîb, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, (1412/1992), *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*, Dimaşk, Dârü'l-Kalem.
- Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, (1427/2006), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Mu'essesetu'r-Risâle.
- Mukatîl b. Süleyman, Ebü'l-Hasen, (1423/2003), *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, fil-Kur'an'îl Azîm, Beyrut, Dârü'lhyâi't-Turâs el-Arabî.
- Nehhas, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, (1421/2000), *'İrabu'l-Kur'an*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Râzî, Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl), Fahrüddîn, (1401/1981), *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut, Dârü'l-Fîkr.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, (2001), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'Âyi'l-Kur'an*, Kahire, Dârü Hecr.
- Yolcu, Mehmet, (2002), Yabancı Dil Öğrenimi, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 3.
- Yolcu, Mehmet, (2002), Dil: İşlevi, Çeşitleri ve Anlamı Bağlamında Kavramsal Bir İnceleme, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 4.
- Zebidî, Ebü'l-Feyz, Muhammed Murtażâ, (trs.), *Tâcü'l-'Arûs min Cevahiri'l-Kamûs*, Dârü'l-Hidaye.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârîzmî, (1998), *el-Riyad, Keşşâf*, Mektebetu'l-'Ubeykân.